

Bezpieczeństwo żywności a organizmy genetycznie modyfikowane. Instrumenty administracyjno–prawne

1. Uwagi wprowadzające

Żywność jest elementem środowiska naturalnego, tak jak zwierzęta, rośliny i grzyby. W ostatnim półwieczu, a zwłaszcza w ostatnich dziesiątkach lat, naturalne warunki rozwoju świata roślinnego i zwierzęcego zostały znacznie zmienione poprzez postępujące zanieczyszczenia wody, gleby i powietrza.² Industrializacja i chemizacja środowiska doprowadziły do poważnego zanieczyszczenia artykułów żywnościowych.

W latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku do konwencjonalnych zanieczyszczeń żywności doszedł nowy problem, a mianowicie – organizmy genetycznie zmodyfikowane, tzw. GMO.³ Aktualnie możemy stwierdzić, że technologia GMO jest najbardziej ekspansywną i najszybciej adaptowalną technologią w historii rolnictwa. Globalna powierzchnia upraw wynosi dziś około 170 mln ha, co stanowi 12% światowego areału.⁴ Roślinom genetycznie modyfikowanym nadaje się cechy pożądane w przemyśle: zwiększoną tolerancję na herbicydy i pestycydy, odporność na szkodniki i niekorzystne warunki środowiska, przedłużenie trwałości. Znajduje to szerokie zastosowanie w nasiennictwie oraz wielkoarealowej uprawie soi, kukurydzy, bawełny, rzepaku i ryżu. Liderami światowej produkcji są Stany Zjednoczone, znajduje się tam ponad połowa areału upraw transgenicznych (577 mln ha), inne kraje o znacznej powierzchni upraw to: Argentyna, Brazylia, Kanada, Indie, Chiny. Wartość światowej sprzedaży nasion i zbiorów liczona jest w setkach miliardów dolarów.

Żywność GMO to niewątpliwie nowy element w diecie ludzi i zwierząt. Wprowadzanie do łańcucha pokarmowego obcych białek powstałych w wyniku zasto-

1 Kujawsko–Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy

2 J. Boć, K. Nowacki, E. Samborska–Boć, Ochrona środowiska, Kolonia Limited 2008, s. 271.

3 Od ang. *genetically modified organism* – organizm modyfikowany genetycznie.

4 <http://www.portalspozywczy.pl/zboza–oleiste/wiadomosci/powierzchnia–upraw–gmo–wzrosla–w–2012–r–o–6–proc,83303.html>

sowań biotechnologii wymusza pytania o bezpieczeństwo tej żywności dla zdrowia i życia. Kwestia GMO od lat stanowi przedmiot zainteresowania prawodawstwa międzynarodowego oraz Unii Europejskiej, przy czym można w tym przedmiocie wyodrębnić różne modele regulacji. Organizacje międzynarodowe takie jak FAO, WHO, OECD, WTO kierują się koncepcją „zasadniczej równoważności” przyjmując, że żywność GM⁵ jest zasadniczo taka sama jak naturalna. Na tak liberalnym podejściu zaważyło stanowisko amerykańskiej Agencji ds. Żywności i Leków (FDA), która już na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku, kiedy w USA wprowadzono do uprawy pierwsze rośliny transgeniczne stwierdziła, że tego typu produkty nie różnią się od roślin konwencjonalnych. Taki punkt widzenia utrwalono później w raportach opublikowanych przez FAO, WHO, OECD. Jest to tzw. podejście sektorowe, w ramach którego GMO traktowane jest jak każdy inny składnik danego produktu i poddawany jest regulacjom dotyczącym całego produktu w ramach istniejących systemów prawnych dotyczących żywności i ochrony roślin. W praktyce oznacza to jednak brak kompleksowej kontroli bezpieczeństwa tego typu żywności.⁶

Natomiast prawo i polityka UE, uwzględniając zwłaszcza sprzeczne doniesienia naukowe związane ze szkodliwością żywności GM, daje wyraz zasadzie przyczynowości, zgodnie z którą prawodawca zobowiązany jest podejmować działania zapobiegawcze zawsze, o ile nie został dowiedziony brak negatywnych oddziaływań na środowisko (*in dubio pro natura*).⁷ Prawo UE skupia się więc na zapewnieniu szczelnej kontroli nad całym procesem tworzenia nowych roślin i ich produktów, począwszy od prac laboratoryjnych, poprzez możliwości ich przemieszczania aż do pojawienia się produktów gotowych do sprzedaży wraz z odpowiednimi oznaczeniami. W drodze rozporządzeń zunifikowana została procedura wprowadzania do obrotu, monitoringu oraz etykietowania żywności i pasz GMO.⁸ Warto zauważyć, że tak ostrożne podejście UE do spraw GMO stało się przedmiotem procesu przed organami WTO. W 2003 r. Stany Zjednoczone, Kanada i Argentyna złożyły bowiem przeciw Unii pozew do WTO zarzucając jej nielegalne ograniczanie międzynarodowego handlu.⁹ Ostatecznie WTO podzieliło argumenty powodów, co dla UE oznacza konieczność ponoszenia poważnych kar finansowych za odmowę importu wołowiny i drobiu uzyskanych z hodowli zwierząt ze zmodyfikowanym hormonem wzrostu.¹⁰

5 Genetycznie modyfikowanej.

6 J. Seremak-Bulge, K. Hryszko, W. Józwiak, R. Urban, Raport: Rośliny genetycznie zmodyfikowane. Uwarunkowania ekonomiczne i prawne w Polsce, Izba Gospodarcza Handlowców, Przetwórców Zbóż i Producentów Pasz, Warszawa 2006, s. 7.

7 J. Jendroška, M. Bar, Prawo ochrony środowiska. Podręcznik, Wrocław 2005, s. 174.

8 J. Seremak-Bulge, K. Hryszko, W. Józwiak, R. Urban, Raport: Rośliny genetycznie..., *op. cit.*, s. 8.

9 <http://www.euractiv.com/trade/wto-panel-rules-eu-gmo-moratorium-illegal/article-152341>

10 Od dziesięciu już lat UE corocznie płaci 116 mln USD kary na rzecz USA i około 11 mln USD na rzecz Kanady z tytułu z odmowy importu wołowiny i drobiu uzyskanych z hodowli zwierząt karmionych genetycznie zmodyfikowanym hormonem wzrostu. <http://www.reuters.com/article/2009/01/15/us-usa-eu-beef-sanctions-idUSTRE50E5OU20090115>

Warto nadmienić, że jeszcze bardziej restrykcyjną politykę żywnościową wobec GMO prowadzi Federacja Rosyjska, gdzie obowiązuje zakaz upraw roślin modyfikowanych genetycznie oraz zakaz wprowadzania do obrotu tego typu produktów.¹¹

Celem niniejszego artykułu jest zasygnalizowanie zagrożeń zdrowotnych i środowiskowych wiążących się z produkcją żywności i paszy GM oraz przedstawienie najważniejszych instrumentów prawnych szczebla międzynarodowego, unijnego i krajowego, służących niwelowaniu tych zagrożeń wraz z oceną ich skuteczności.

2. Zagrożenia zdrowotne i środowiskowe związane z produkcją żywności i paszy modyfikowanej genetycznie

Badaniom nad toksycznością żywności i paszy GM towarzyszą liczne kontrowersje. Naukowcy reprezentujący różne instytuty badawcze nierzadko otrzymują całkowicie sprzeczne wyniki. Zważywszy jednak na zasadę przezorności, należy zaakcentować te doświadczenia, które wskazują na poważne zagrożenia zdrowotne wynikające z przyswajania żywności i paszy GM.

Na wstępie należy zaznaczyć, że dostępne badania dotyczą tylko organizmów zwierzęcych, natomiast w odniesieniu do ludzi doświadczeń takich w ogóle się nie przeprowadza.¹² Odnośnie zagrożeń typowo zdrowotnych już w 1999 roku stwierdzono uszkodzenia jelit i układu odpornościowego u szczurów karmionych ziemniakami GM.¹³ Kolejne eksperymenty dowiodły, iż samice szczurów przyswajające wyłącznie soję GM rodzą mniejsze niż wskazuje norma szczenięta. Znaczny odsetek młodych umiera wkrótce po urodzeniu, a ich organy wewnętrzne wykazują liczne patologie.¹⁴ Badania na kilku generacjach chomików wykazały, że w trzecim pokoleniu zwierzętom wyrastały włosy w pyskach – zjawisko nie występujące w grupie kontrolnej, wyraźnie zaczęła też spadać zdolność do reprodukcji, osobniki stawały się sterylne.¹⁵ Udowodniono też, że w żywności GM znajdują się niebezpieczne pozostałości herbicydów,¹⁶ alergeny, toksyczne białka,¹⁷ a ponadto istnieje ryzy-

11 <http://www.portalspozywczy.pl/zboza-oleiste/wiadomosci/rosja-mowi-niet-gmo,79854.html>

12 T. Żarski i in., Aktualny stan wiedzy..., *op. cit.*, s. 464.

13 S. Ewen, A. Pusztai, Effect of diets containing genetically modified potatoes expressing Galanthus nivalis lectin on rat small intestine, *Lancet* nr 354 z 1999, s. 1353–1354.

14 I. Jermakowa, Influence of genetically modified soya on the birth-weight and survival of rat pups, [in:] Proceedings of the Conference Epigenetics, Transgenic Plants & Risk Assessment 2006, p. 41–48.

15 A. Surow, Russia says genetically modified foods are harmful: <http://english.ruvr.ru/2010/04/16/6524765.html>

16 T. Żarski, H. Żarska, Uprawy roślin odmian modyfikowanych genetycznie i stosowanie w żywieniu ludzi i jako pasze dla zwierząt, drogą do poprawy jakości życia czy zagrożeniem dla zdrowia i środowiska? Cz. 1 i 2, „Przegląd Zbożowo-Młynarski” 2012, R. 56, nr 1, s. 24–26.

17 M. Chorąży, Zagrożenia roślinami transgenicznymi, Kancelaria Senatu, Biuro Informacji i Dokumentacji, Warszawa 2007, s. 3.

ko przenoszenia odcinków transgenicznego DNA z soi i kukurydzy do organizmów człowieka i zwierząt.¹⁸

Odnośnie zagrożeń środowiskowych najpoważniejsze polega na niekontrolowanym rozprzestrzenieniu się roślin transgenicznych w środowisku naturalnym.¹⁹ Organizmy modyfikowane zdolne są bowiem do rozmnażania i przenoszenia swych zmienionych cech na kolejne pokolenia.²⁰ Pyłek tych roślin utrzymuje się w powietrzu przez kilka godzin i unoszony przez wiatr może zanieczyścić konwencjonalne uprawy oraz dziko rosnące gatunki pokrewne na odległość setek kilometrów, może on również spowodować zanieczyszczenie miodu.²¹ Kontaminacja pyłkiem wymaga stosowania ochronnych stref buforowych, których szerokości nie da się racjonalnie oszacować. Poprzez „przypylenie” cechy odporności na herbicydy z rzepaku GM Rundup – Ready na spokrewnione z rzepakiem chwasty powstają nowe odmiany chwastów tolerujące ten herbicyd (tzw. superchwasty). W roku 2011 w USA około trzydziestu tysięcy rolników złożyło pozwy przeciwko kartelowi Monsanto o odszkodowanie w związku ze skażeniem konwencjonalnych upraw pyłkiem GM.²² Uprawy transgenicznej kukurydzy i rzepaku zawierające toksynę Bt dającą odporność na pestycydy, prowadzą do wyniszczenia nie tylko docelowego szkodnika, lecz również owadów pożytecznych, takich jak pszczoły i biedronki.

3. Instrumenty prawne służące niwelowaniu zagrożeń związanych z GMO

3.1. Klauzule ogólne

Podstawowym instrumentem prawa międzynarodowego odnoszącym się do redukcji zagrożeń wynikających z GMO jest klauzula bezpieczeństwa przewidziana przez Protokół Kartageński do Konwencji o ochronie różnorodności biologicznej.²³ Protokół określa zasady i procedury dotyczące bezpiecznego przemieszczania, przekazywania i wykorzystania żywych zmodyfikowanych organizmów (tzw. LMO²⁴), które mogą wywierać negatywny wpływ na zachowanie i zrównoważone użytkowanie różnorodności biologicznej, z uwzględnieniem zagrożeń dla ludzkiego zdrowia. Zawarta w protokole klauzula bezpieczeństwa stanowi,

18 Zapis stenograficzny (1012) z 83. posiedzenia Komisji Rolnictwa i Rozwoju Wsi w dniu 14 lipca 2009 r. dostępny w Internecie: <http://www.senat.gov.pl/k7/kros/2009/083/rww/htm>

19 Oświadczenie Komitetu Ochrony Przyrody PAN w sprawie uwalniania do środowiska organizmów modyfikowanych genetycznie, Kraków 2010, http://www.icppc.pl/antygmo/pliki/komitet_ochorny_przyrody_pan.pdf

20 T. Żarski i in, Aktualny stan wiedzy..., *op. cit.*, s. 463.

21 W UE miód zawierający GMO musi uzyskać pozwolenie na wprowadzenie do obrotu i nie ma tu znaczenia fakt, że modyfikacja miała charakter niezamierzony, por. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 6 września 2011 roku w sprawie C-442/09 Karl Heinz Bablok i in. przeciwko Freistaat Bayern.

22 <http://rt.com/usa/news/farmers-monsanto-organic-farms-323/>

23 Protokół Kartageński o bezpieczeństwie biologicznym do Konwencji o różnorodności biologicznej, sporządzony w Montrealu dnia 29 stycznia (Dz.U. 2004 Nr 216, poz. 2201).

24 Od ang. *Living Modified Organisms*, są to organizmy zdolne do przenoszenia i replikacji swego DNA.

że strona importująca może w dowolnym czasie, w świetle nowych informacji naukowych na temat potencjalnego negatywnego wpływu na zachowanie i zrównoważone użytkowanie różnorodności biologicznej, a także przy uwzględnieniu zagrożeń dla życia człowieka, dokonywać rewizji i zmiany decyzji dotyczących zamierzonego przewozu transgranicznego.²⁵ Mimo tego, że stronami Protokołu z Kartageny są 132 państwa, nie może on zostać uznany za efekt międzynarodowego konsensusu, albowiem najważniejsi światowi producenci GMO nie są jego stronami.

Ogólną klauzulę ochronną przewiduje też prawo unijne, a mianowicie – dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2001/18/WE z dnia 12 marca 2001 r. w sprawie zamierzonego uwalniania do środowiska organizmów zmodyfikowanych genetycznie i uchylająca dyrektywę Rady 90/220/EWG.²⁶ O ile klauzula bezpieczeństwa dotyczy tylko LMO, to klauzula ochronna dotyczy wszystkich rodzajów GMO: zarówno wprowadzonego do obrotu materiału siewnego, pasz, jak i gotowych produktów przeznaczonych do spożycia przez ludzi. W oparciu o klauzulę ochronną każde państwo członkowskie może tymczasowo ograniczyć lub zakazać stosowania lub sprzedaży określonego rodzaju GMO na swoim terytorium. Państwo to musi jednak wykazać na podstawie danych naukowych, że to konkretne GMO stanowi ryzyko dla zdrowia ludzkiego lub środowiska. Decyzja państwa członkowskiego podlega zatwierdzeniu przez Komisję Europejską. Na podstawie tej klauzuli wydano zakazy używania GMO w wielu krajach UE,²⁷ w tym w Polsce.²⁸

3.2. Krajowy zakaz upraw GM w państwach członkowskich UE

Rozporządzenie (WE) nr 1946/2003 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 15 lipca 2003 r. w sprawie transgranicznego przemieszczania organizmów genetycznie zmodyfikowanych²⁹ dokonuje wdrożenia do prawa UE Protokołu z Kartageny w sprawie bezpieczeństwa biologicznego do Konwencji o różnorodności biologicznej poprzez przyznanie państwom członkowskim swobody w zakresie zakazywania uprawy organizmów zmodyfikowanych genetycznie (GMO) na swoim terytorium.³⁰ W oparciu o to rozporządzenie i znowelizowaną w 2011 roku dyrektywę 2001/18/

25 W celu realizacji postanowień protokołu kartageńskiego na obszarze Wspólnoty dnia 15 lipca 2003 r. wydane zostało rozporządzenie (WE) nr 1946/2003 w sprawie transgranicznego przemieszczania organizmów genetycznie zmodyfikowanych.

26 Dz. Urz. L 106 z 17.4.2001 r.

27 Zakaz dotyczący kukurydzy Bt 176: Austria, Luksemburg, Niemcy; kukurydzy MON810: Austria, Grecja, Węgry; kukurydzy T25: Austria; rzepaku Topas 19/2: Grecja, Francja, rzepaku S1xRF2: Francja.

28 Decyzja Komisji z dnia 8 maja 2006 r. zezwalająca Rzeczypospolitej Polskiej na wprowadzenie zakazu stosowania na swym terytorium szesnastu genetycznie zmodyfikowanych odmian kukurydzy o modyfikacji genetycznej MON 810 wymienionych we Wspólnym katalogu odmian gatunków roślin rolniczych, zgodnie z dyrektywą 2002/53/WE (Dz. Urz. WE L 124 z 11.5.2006 r.).

29 Dz. Urz. L 287/1 z 5.03.2003 r.

30 Rezolucja legislacyjna Parlamentu Europejskiego z dnia 5 lipca 2011 r. w sprawie wniosku dotyczącego rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady zmieniającego dyrektywę 2001/18/WE w zakresie umożliwienia państwom członkowskim ograniczenia lub zakazania uprawy organizmów zmodyfikowanych genetycznie na swoim terytorium (COM(2010)0375 – C7–0178/2010 –2010/0208(COD)).

WE państwa członkowskie mogą ograniczać lub zakazywać upraw GM na swoim terytorium lub jego części bez odwoływania się w tym celu do klauzuli ochronnej. Ich decyzje nie potrzebują zatwierdzenia przez Komisję, ale państwa członkowskie muszą poinformować o swojej decyzji pozostałe państwa członkowskie i Komisję na miesiąc przed wprowadzeniem środków. Nowe podejście ma na celu osiągnięcie odpowiedniej równowagi pomiędzy utrzymaniem unijnego systemu zatwierdzania a swobodą państw członkowskich w zakresie decydowania o uprawie GMO na swoim terytorium. W związku z wprowadzeniem tego nowego instrumentu odnoszącego się do nasion i upraw genetycznie modyfikowanych, system klauzuli ochronnej będzie miał teraz głównie zastosowanie do gotowych produktów żywności i paszy GM.

3.3. Wprowadzanie do obrotu żywności i paszy GMO w UE

Wprowadzanie do obrotu żywności i paszy GMO oznacza posiadanie żywności lub paszy do celu sprzedaży, w tym oferowania do sprzedaży lub innej formy dysponowania, bezpłatnego lub nie, oraz sprzedaż, dystrybucję i inne formy dysponowania.

Początkowo, wprowadzanie GMO do obrotu było uregulowane w krajach Wspólnoty ogólnie dyrektywą nr 2001/18/WE. Jej przepisy zostały implementowane do ustawy z dnia 22 czerwca 2001 r. o organizmach genetycznie zmodyfikowanych.³¹ Oprócz wydawania zezwoleń na wprowadzenie do obrotu GMO ustawa ta regulowała również procedury związane z wydawaniem zgody na zamierzone uwolnienie do środowiska i zamknięte użycie GMO oraz zezwolenia na wywóz lub tranzyt produktów GMO. Do końca 2003 r. Minister Środowiska był więc organem właściwym do podejmowania decyzji w powyższych sprawach. W roku 2004 przedmiotowa regulacja uległa gruntownej zmianie wynikającej z wejścia w życie dwóch rozporządzeń unijnych:

- rozporządzenia nr 1829/2003/WE z dnia 22 września 2003 r. w sprawie genetycznie zmodyfikowanej żywności i paszy,³²
- rozporządzenia nr 1830/2003/WE z dnia 22 września 2003 r. dotyczącego możliwości śledzenia i etykietowania organizmów zmodyfikowanych genetycznie oraz możliwości śledzenia żywności i produktów paszowych wyprodukowanych z organizmów zmodyfikowanych genetycznie i zmieniającego dyrektywę 2001/18/WE.³³

31 T. j. Dz.U. 2007 Nr 36, poz. 233.

32 Dz. Urz. L 268 z 18.10.2003.

33 Dz. Urz. L 268 z 18.10.2003.

Decyzje odnośnie zamkniętego użycia GMO oraz zamierzonego uwolnienia GMO nadal wydawane są na szczeblu krajowym,³⁴ natomiast procedura wprowadzenia do obrotu GMO jest jednolita we wszystkich państwach członkowskich i jest ona zatwierdzana na podstawie głosowania kwalifikowaną większością głosów w Komisji Europejskiej. Rola organów krajowych, tj. Ministra Środowiska – w przypadku zezwolenia na wprowadzenie do obrotu GMO w charakterze lub w składzie produktu oraz Głównego Inspektora Sanitarnego – w przypadku zezwolenia na wprowadzanie do obrotu żywności i paszy GM ogranicza się do przyjmowania i wstępnej weryfikacji wniosków, które winny być niezwłocznie przekazane Komisji Europejskiej i Europejskiemu Urzędowi ds. Bezpieczeństwa Żywności (EFSA).

W zakresie przepisów dotyczących wprowadzania GMO do obrotu, w całej UE obowiązują dwie równoległe ścieżki autoryzacji. Zezwolenie na wprowadzenie do obrotu GMO nie będących żywnością i paszą jest nadal regulowane dyrektywą 2001/18/WE, a zatem organem właściwym pozostaje tu Minister Środowiska. Procedura ta dotyczy produktów przykładowo ziemniaków na papier, rzepaku na biopaliwo, kwiatów ciętych. Natomiast zezwolenie na wprowadzanie do obrotu żywności i pasz GMO uzyskuje się zgodnie z procedurą określoną w rozporządzeniu 1829/2003/WE. W tym przypadku decyzję podejmuje Komisja biorąc pod uwagę opinię naukową wydaną przez EFSA.

Produkt GMO³⁵ dopuszczony do obrotu na podstawie wniosku jednego państwa jest jednocześnie dopuszczony do obrotu na terenie całej Unii Europejskiej. Dotyczy to zarówno produktów dopuszczanych na podstawie rozporządzenia, jak i dyrektywy. Decyzje wydawane są na okres nie przekraczający 10 lat.

Warto zwrócić uwagę, że przepisy rozporządzenia 1829/2003/WE odnoszą się tylko do żywności i paszy wyprodukowanej „z” GMO, a nie żywności i paszy z zawartością GMO.³⁶ Kryterium decydującym jest ustalenie, czy materiał uzyskany z genetycznie zmodyfikowanego materiału źródłowego występuje lub nie występuje w żywności lub paszy. W związku z powyższym mięso i nabiał pochodzące od zwierząt karmionych paszą GM nie są uznawane za żywność GM. Nie podlegają zatem uregulowanemu rozporządzeniem 1829/2003/WE procesowi autoryzacji ze względów bezpieczeństwa (opinia naukowa EFSA), a w dalszej konsekwencji nie podlegają wymogom oznakowania i monitoringu określonym w rozporządzeniu 1830/2003/WE.

34 Kwestie wydawania zezwolenia na wywóz lub tranzyt produktów GMO również zostały uregulowane na szczeblu unijnym – rozporządzeniem nr 1946/2003/WE w sprawie transgranicznego przemieszczania organizmów genetycznie zmodyfikowanych.

35 Stosownie do definicji legalnej zawartej w dyrektywie 2001/18/WE produkt GMO to preparat złożony z GMO lub zawierający jedno lub wiele GMO, który zostaje wprowadzony do obrotu.

36 Zgodnie z definicją legalną zawartą w rozporządzeniu genetycznie zmodyfikowana żywność – oznacza żywność zawierającą, składającą się lub wyprodukowaną z GMO (art. 2 pkt 6).

3.4. Etykietowanie żywności i paszy w UE

Wprowadzone do obrotu produkty GMO muszą być prawidłowo oznaczone. Wymogi te przewiduje zarówno dyrektywa 2001/18/WE i rozporządzenie nr 1830/2003/WE. Etykieta z napisem: „produkt zawiera organizmy zmodyfikowane genetycznie” lub „...wyprodukowano z genetycznie modyfikowanego (nazwa organizmu)” umożliwi konsumentowi swobodę świadomego wyboru a zarazem kreowanie rynku zbytu na produkty GM. Warto podkreślić, że zgodnie z rozporządzeniem 1830/2003/WE obowiązkowi oznakowania nie podlegają produkty spożywcze zawierające GMO w ilości mniejszej niż 0,9%, pod warunkiem, że obecność organizmów genetycznie zmodyfikowanych jest przypadkowa lub technicznie nieunikniona. Wymóg oznakowania nie obejmuje także produktów otrzymanych za pośrednictwem GMO, czyli takich, które są pozyskiwane z pomocą materiału genetycznie modyfikowanego, lecz nie zawierają go w produkcie końcowym – jak przykładowo ser produkowany za pomocą enzymu modyfikowanego genetycznie, który nie występuje jednak w produkcie końcowym. To samo dotyczy mięsa i nabiału pozyskanych ze zwierząt karmionych paszą genetycznie modyfikowaną lub poddawanych terapii lekami genetycznie modyfikowanymi.³⁷ Te produkty nie muszą być specjalnie oznakowane.

Zarówno dyrektywa 2001/18/WE, jak i rozporządzenie 1830/2003 wprowadzają specyficzną formę nadzoru i kontroli, którą jest monitorowanie produktów GMO już wprowadzonych do obrotu. Ma to na celu umożliwienie uruchomienia systemu wczesnego ostrzegania, który wyeliminuje sam produkt, jak i związane z nim zagrożenia.

Wprowadzanie do obrotu produktów GMO odbywa się z udziałem społeczeństwa. Przepisy te są bardzo pożądane przez organizacje konsumenckie i wiążą się z szerszą tendencją wprowadzania elementów demokracji do współczesnych regulacji prawnych.³⁸ Jednakowoż uwagi zgłaszane z udziałem społeczeństwa mają charakter wyłącznie opiniodawczy i nie wiążą KE w procesie podejmowania decyzji.

Decyzje KE w tych sprawach są promulgowane w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej. Ponadto podstawowe dokumenty związane ze sprawą, takie jak wniosek o wdanie decyzji, opinia naukowa EFSA podlegają zasadzie dostępu informacji o środowisku i u powszechniane są w internetowym rejestrze.³⁹

37 I. Wrześniewska-Wal, *Prawne aspekty wprowadzania do obrotu żywności genetycznie zmodyfikowanej*, „Borgis – Postępy Nauk Medycznych” 2009, nr 4, s. 310–316.

38 Zob. szerzej M. Micińska, *Udział społeczeństwa w ochronie środowiska, Instrumenty administracyjno-prawne*, Toruń 2011.

39 http://ec.europa.eu/food/dyna/gm_register/index_en.cfm w rejestrze znajduje się wykaz kilkudziesięciu produktów wraz z podstawową dokumentacją wprowadzenia do obrotu, przede wszystkim są to nowe odmiany kukurydzy, soi i rzepaku.

3.5. Instrumenty prawa krajowego

Obowiązująca do grudnia 2012 r. ustawa z dnia 26 czerwca 2003 r. o nasiennictwie⁴⁰ zakazywała dopuszczania do obrotu na terytorium RP materiału siewnego odmian genetycznie zmodyfikowanych i wpisywania odmian tych roślin do krajowego rejestru. Wniosek o wpis do krajowego rejestru odmian wymagał złożenia przez hodowcę oświadczenia, że odmiana nie jest genetycznie zmodyfikowana. Jednakże obowiązujący w ustawie zakaz wprowadzenia do obrotu materiału siewnego nie był tożsamy z zakazem upraw GM. W związku z brakiem takiego zakazu rolnicy kupowali nasiona za granicą i zasiewali je w Polsce.⁴¹

Powyższe przepisy ustawy o nasiennictwie zostały zaskarżone przez Komisję Europejską jako niezgodne z prawem unijnym.⁴² Po rozpoznaniu skargi ETS przychylił się do argumentów strony skarżącej stwierdzając, że jednostronne środki krajowe w postaci ogólnego zakazu obrotu materiałem siewnym GMO oraz ogólnego zakazu wpisu odmian genetycznie zmodyfikowanych do rejestru krajowego – naruszają w sposób oczywisty prawo unijne.⁴³

W dniu 9 listopada 2012 r. Sejm uchwalił zatem nową ustawę o nasiennictwie,⁴⁴ która harmonizuje prawo krajowe ze znowelizowaną dyrektywą 2001/18/WE (por. paragraf III. 2. niniejszego artykułu). W sprawach GMO ustawa ta wykonuje wspomniany wyżej wyrok Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości tym samym znosi zakazy rejestracji odmian i obrotu materiałem siewnym odmian GMO, jako przepisów uznanych za niezgodne z prawem UE. Jednakowoż na podstawie art. 104 ust. 9 nowej ustawy Rada Ministrów może, w drodze rozporządzenia, wprowadzić zakaz stosowania materiału siewnego określonych odmian (w tym odmian GMO), kierując się ich nieprzydatnością do uprawy w warunkach klimatyczno-glebowych Rzeczypospolitej Polskiej lub koniecznością uniknięcia zagrożeń zdrowia ludzi, zwierząt, roślin oraz środowiska. Minister właściwy do spraw rolnictwa powiadamia Komisję Europejską o wydaniu takiego rozporządzenia i przyczynach uzasadniających jego wydanie (art. 104 ust. 10). W oparciu o ten przepis wydano już dwa rozporządzenia: w sprawie zakazu stosowania materiału siewnego odmian kukurydzy

40 T.j. Dz.U. z 2007 r. Nr 41, poz. 271.

41 Dane Polskiego Związku Producentów Kukurydzy wskazują, że w ostatnich latach nastąpił dziesięciokrotny wzrost areалу kukurydzy odmiany MON810.

42 Wyrok Trybunału sygn. C-165/08 – Komisja przeciwko Polsce Wyrok Trybunału (druga izba) z dnia 16 lipca 2009 r.

43 Sąd stwierdził, iż: „Państwo członkowskie, które zakazuje swobodnego obrotu materiału siewnego odmian genetycznie zmodyfikowanych oraz wpisu odmian genetycznie zmodyfikowanych do krajowego rejestru odmian, uchyla zobowiązaniom ciążącym na nim na mocy art. 22 i 23 dyrektywy 2001/18 w sprawie zamierzonego uwalniania do środowiska organizmów zmodyfikowanych genetycznie i uchylającej dyrektywę 90/220, jak również na mocy art. 4 ust. 4 i art. 16 dyrektywy 2002/53 w sprawie wspólnego katalogu odmian gatunków roślin rolniczych”.

44 Dz.U. z 2012 r., poz. 1512.

MON810⁴⁵ oraz w sprawie zakazu stosowania materiału siewnego ziemniaka odmiany Amfora.⁴⁶

Kolejną ważną ustawą zawierającą instrumenty odnoszące się do GMO jest ustawa z dnia 22 lipca 2006 r. o paszach.⁴⁷ Wprowadza ona generalny zakaz wytwarzania i żywienia zwierząt paszami genetycznie modyfikowanymi i organizmami genetycznie modyfikowanymi przeznaczonymi do użytku paszowego, przy czym zakazy te nie funkcjonują w praktyce, albowiem objęte są trwającym do stycznia 2017 roku moratorium.

Na uwagę zasługują również ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywienia,⁴⁸ która czuwa nad realizacją rozporządzeń unijnych nr 1829/2003 i 1830/2003 poprzez wskazanie organu właściwego do kontroli i nadzoru w tym zakresie. Jest nim Główny Inspektor Sanitarny.

Lokalnym instrumentem służącym eliminacji zagrożeń wynikających z GMO jest ustanawianie tzw. stref wolnych od GMO. Pod tą nazwą rozumie się obszar, w obrębie którego rośliny GM nie są uprawiane, przetwarzane, ani sprzedawane. Taką strefą może być: województwo, powiat, gmina, miejscowość, a także przetwórnia, sklep, czy gospodarstwo. Pierwszą strefą wolną od GMO została gmina Chmielnik, na podstawie uchwały Rady Gminy podjętej dnia 23 lipca 2004 r. Aktualnie takimi strefami jest też większość województw oraz ponad 200 gospodarstw indywidualnych. Jednak uchwały takie wyrażają jedynie stanowisko organów, które je podjęły i nie zobowiązują rolników do zaniechania uprawy genetycznie zmodyfikowanych odmian.⁴⁹

4. Podsumowanie i wnioski końcowe

Znaczna część specjalistów, zwłaszcza tych nie powiązanych interesem indywidualnym z korporacjami biotechnologicznymi, uważa, że wprowadzanie do obrotu żywności i paszy genetycznie zmodyfikowanej niesie ze sobą poważne ryzyko dla zdrowia i życia ludzi oraz dla środowiska. Prawo unijne i krajowe przewiduje jednak szereg skutecznych instrumentów prawnych służących niwelowaniu tych zagrożeń. Klauzula ochronna z dyrektywy nr 2001/18/WE umożliwiła wprowadzenie zakazów odnośnie upraw i wprowadzenia do obrotu produktów GMO. Rząd polski zastosował ją w 2006 r. odnośnie kilkunastu odmian kukurydzy o modyfikacji genetycznej MON810. Nowym instrumentem krajowym dla państw członkowskich

45 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 stycznia 2013 r. w sprawie zakazu stosowania materiału siewnego odmian kukurydzy MON 810 (Dz.U. z 2013 r., poz. 39).

46 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 stycznia 2013 r. w sprawie zakazu stosowania materiału siewnego ziemniaka odmiany Amfora (Dz.U. z 2013 r., poz. 27).

47 Dz.U. z 2006 r. Nr 144, poz. 1045.

48 T.j. Dz.U. z 2010 r. Nr 136, poz. 914 ze zm.

49 J. Seremak-Bulge i in., *Rośliny genetycznie...*, *op. cit.*, s. 9.

UE wprowadzonym nowelizacją do dyrektywy 2001/18/WE jest możliwość zakazu wprowadzania materiału siewnego określonych odmian produktów GMO. W prawie RP instrument ten przybrał formę rozporządzenia Rady Ministrów do ustawy o nasiennictwie. Wzorem innych państw UE należy pilnie objąć takim zakazem także odmiany rzepaku GM. Instrumentem wspomagającym w tym zakresie jest rozwijanie lokalnych stref wolnych od GMO.

Ponieważ przepisy UE nie przewidują wymogu znakowania mięsa i nabiału pozyskiwanego ze zwierząt karmionych paszami GM, przez co nie pozostawiają konsumentom prawa świadomego wyboru produktów całkowicie wolnych od GMO, zważywszy ponadto na fakt, że ponad połowa ogólnej ilości pasz dostępnych na rynku krajowym zawiera pochodzącą z importu śrutę sojową GM⁵⁰ – powinno się zastosować klauzulę ochronną na pasze zawierające soję GM. Odnośnie zaś produktów spożywczych dostępnych na rynku krajowym należy często i skrupulatnie przeprowadzać kontrole dotyczące prawidłowości etykietowania produktów GMO oraz informować społeczeństwo o ryzyku związanym z przyswajaniem tego typu żywności.

Zważywszy na fakt, że kraj nasz zaliczany jest do grupy państw europejskich o najwyższym wskaźniku bioróżnorodności i że Polacy w dużym stopniu bazują na własnym rolnictwie, w którym zatrudnionych jest około 15% pracowników, właściwe organy władzy w procesie tworzenia i stosowania prawa powinny preferować raczej rolnictwo konwencjonalne i ekologiczne, a nie uprawy GMO. Jest to uzasadnione przede wszystkim względami zdrowotnymi i środowiskowymi, ale także rozwojem wolnego od GMO eksportu, m.in. do Federacji Rosyjskiej.

50 Wystąpienie pokontrolne Wiceprezesa NIK do Głównego Lekarza Weterynarii z dnia 26 sierpnia 2006 r., <http://www.nik.gov.pl/kontrolne/wyniki-kontroli-nik/kontrolne,4388.html>

FOOD SAFETY AND GENETIC MODIFIED ORGANISMS – ADMINISTRATIVE LAW INSTRUMENTS

Key words: food safety, genetically modified organisms (GMOs), labeling, administrative law instruments, Cartagena protocol, safety clauses

Food is one components of environment such as animals plants and mashrooms. In the second half of the 20th century industrialization and chemization of environment led to serious contamination of food chain In the 1990s, alongside conventional certain, foodstuffs contaminations was appear a new issue – genetic modified organisms (GMOs). Genetically modified organisms (GMOs) are organisms, such as plants and animals, whose genetic characteristics are being modified artificially in order to give them a new property. It is a completely new elements in food and feed, so it forced questions for legal instrument to entrench food and environmental safety.

This article elaborate about discussion in science and controversial concerning bioengineering food and feed safety and shows certain law instruments to control GMOs issues in the international, european and national law.